

УДК 796.015.132:373.5.091.12-051

Павленко І. О.

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-1668-9119>

Кандидат педагогічних наук,
старший викладач
кафедри спортивних дисциплін і фізичної культури,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
(Суми, Україна) E-mail: byuf1202@ukr.net

ФІЗКУЛЬТУРНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ-ПРЕДМЕТНИКА ЯК СОЦІАЛЬНО НЕОБХІДНИЙ НАПРЯМОК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано фізкультурно-педагогічну діяльність вчителя-предметника у контексті соціально необхідного напрямку професійної діяльності педагога.

Мета роботи роботи полягає в обґрунтуванні соціального значення фізкультурно-педагогічної діяльності у межах функціональних можливостей вчителів-предметників із метою підвищення ефективності вирішення завдань формування фізичної культури особистості шляхом оптимізації фізкультурної освіти учасників освітнього процесу.

Методологія. Методологічну основу статті становлять положення загальної теорії діяльності як підґрунтя дослідження проблеми соціально необхідного напрямку фізкультурно-педагогічної діяльності вчителя-предметника.

Завдання, структура, вдосконалення методів і організаційних форм навчання, вплив освітнього процесу на особистість засновані на положеннях дидактики, і розкриваються особливостями фізичного виховання.

Принципового значення в контексті дослідження набувають положення системного підходу, що визначають процеси взаємодії і взаємозв'язку між елементами системи фізкультурно-педагогічної діяльності.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше описано систему фізкультурно-педагогічної діяльності вчителя-предметника, яка характеризується складом таких структурних компонентів: суб'єкт, об'єкт, засоби, процес, результат, середовище, умови реалізації.

Зазначено умови успішної реалізації фізкультурно-педагогічної діяльності – міру участі компонентів інших систем (зовнішніх відносин): освітніх, управлінських, економічних, екологічних.

Висновки. Діяльність учителя-предметника із формування фізичної культури учнів слід розглядати як соціальну основу у визначенні змісту професійно-педагогічної освіти. Головне в соціальній ролі фізкультурно-педагогічної діяльності полягає у тому, що вона є не стільки засобом забезпечення фізичних кондицій і розваг людини, скільки засобом його виховання, оздоровлення і соціального розвитку. У цьому важливому соціальному контексті фізкультурно-педагогічна діяльність є інваріантною складовою у системі професійно-педагогічної і соціально-педагогічної діяльності вчителя-предметника.

Ключові слова: вчитель предметник, професійно-педагогічна освіта, фізична культура, фізкультурно-педагогічна діяльність.

Постановка проблеми. Особливої актуальності сьогодні набула проблема збереження здоров'я дітей і молоді в освітньому процесі. Незважаючи на те, що існує гостра соціальна необхідність у здоровому поколінні, що підростає, сучасна освіта не тільки не сприяє вирішенню даної проблеми, а навпаки, стає все більш небезпечною для здоров'я її учасників. Згідно з дослідженнями багатьох сучасних науковців, головним чинником ризику для здоров'я дітей та учнівської молоді стала освіта з її навчальними перенавантаженнями, психічною перенапругою та гіподинамією. А реальний стан навчально-методичної і наукової бази у сфері професійно-педагогічної освіти не забезпечує підготовку вчителів до здоров'язбережувальної професійної діяльності [6, с. 31].

Визнання суспільством учителя ключовою фігурою процесу освіти й виховання потребує вдосконалення підходів до розв'язання проблеми його професійної підготовки, оскільки студент педагогічного закладу вищої освіти готує себе до професійної діяльності, у якій успіх самореалізації буде визначатись, як його фаховою кваліфікованістю і психічним та фізичним благополуччям, так і ставленням до здоров'я свого й інших [2].

Сучасні тенденції розвитку вищої педагогічної освіти передбачають забезпечення не тільки предметно-педагогічних, але і соціально-педагогічних функцій, а саме: виконання педагогом міжпредметної і позапредметної діяльності у зв'язку з реалізацією цільових і пріоритетних напрямів освітньої політики держави – формування всебічно розвиненої особистості, здорового способу життя та збереження здоров'я [5].

Ці обставини повною мірою стосуються фізичної культури, оскільки міра участі вчителя-предметника у цьому процесі визначає культурологічну доцільність його педагогічної діяльності. Педагог будь-якої спеціальності певною мірою відповідальний за рівень не тільки своєї фізичної культури, але і своїх учнів [4].

Аналіз науково-методичних джерел дозволяє нам визначити роль і напрямки діяльності вчителя-предметника у збереженні та зміцненні здоров'я учнів. Вчитель-предметник через активну позицію по відношенню до фізичної культури здійснює позитивний вплив на всіх учасників освітнього процесу – себе, учнів, їх батьків, інших вчителів. Шляхами вирішення є формуванні установок, ціннісних орієнтацій, позитивних мотивів на фізкультурну діяльність як одного із засобів досягнення необхідного рівня фізичного і психічного компонентів здоров'я, а також складової здорового способу життя.

У зв'язку з цим рівень фізичної культури педагогів нефізкультурних спеціальностей і їх діяльність із формування фізичної культури учнів слід розглядати як соціальну основу у визначенні змісту професійно-педагогічної освіти. Однак, діяльність вчителя-предметника у сфері фізичної культури, як показано в низці досліджень, дуже обмежена і малоєфективна. Головна причина цього, як вважають дослідники – несформованість фундаментальних підстав для діяльності – мотивації і системи необхідних фізкультурно-педагогічних знань.

Згідно даних наукових досліджень [3], більшість педагогів не володіють навіть простими засобами збереження та зміцнення здоров'я учнів, не розуміють значущості інтегрованих знань, спрямованих на дбайливе і відповідальне ставлення до здоров'я як до основного компоненту повноцінного життя своїх учнів. Внаслідок цього учні не здатні до багаторічного прогнозування і повсякденного програмування індивідуального способу життя на основі валеологічних правил і рекомендацій, у них формується патогенний стиль мислення (мислення, що сприяє виникненню психічного напруження, формуванню стереотипів поведінки, які спрямовують до пасивного процесу лікування, замість активних форм оздоровлення), потім розвивається упродовж всього освітнього шляху і приводить до стійких «нездорових» стереотипів [6, с. 74].

Розвиток фізкультурної діяльності суспільства у цілому і кожного індивіда окремо – об'єктивно необхідний процес. Його реалізація неможлива без участі в ньому всіх учасників педагогічного процесу. Для того, щоб проявити себе в цій якості, педагог повинен досягти певної готовності, тобто володіти базовими компетенціями і активізованою мотивацією до фізкультурно-педагогічної діяльності [1, с. 195].

Різні сфери людської діяльності накладають свій відбиток на функції фізкультурної діяльності в разі, якщо вона туди впроваджується. Так, залучення фізичної культури у сферу освіти, виховання, процес професійно-прикладної підготовки, лікувально-оздоровчу й адаптивну сферу специфікує комплексний прояв функцій із утримання, організації, регулювання і результатів фізкультурної діяльності. Цим зумовлена її «загальнокультурність» для задоволення соціальних потреб (особистих і суспільних). Наприклад, інформаційна, нормативна, естетична, інтеркомунікативна, оздоровча функції. Ці загальнокультурні функції фізична культура реалізує поряд з іншими видами культур, тобто ці функції притаманні не тільки їй [7].

Спираючись на науковий доробок фахівців з педагогіки та фізичної культури, зазначимо, що фізкультурно-педагогічна діяльність може здійснюватися на двох рівнях. Перший рівень – спеціально-педагогічний, другий – загальнопедагогічний. На першому рівні фізкультурно-педагогічну діяльність здійснюють фахівці з фізичної культури, на другому – педагоги не фахівці у сфері фізичної культури (класні керівники, вчителі-предметники, педагогічний колектив). Основні напрямки фізкультурно-педагогічної діяльності на другому рівні – інформаційний, консультативний, організаційний, комунікативний, тощо. Зазначені напрямки не суперечать основній ролі педагога, яка складається з ролі вихователя, організатора, консультанта, просвітителя, експерта, дослідника, тощо.

Мета фізкультурно-педагогічної діяльності вчителя-предметника (не фахівця в галузі фізичної культури): сприяти підвищенню ефективності вирішення завдань формування фізичної культури особистості шляхом активізації учасників освітнього процесу (учнів, батьків, членів сім'ї, інших вчителів). Вчитель-предметник повинен сприяти фізкультурному самовизначенню, фізкультурній самоорганізації, фізкультурній саморегуляції і фізкультурному самоконтролю учнів та їх батьків. Реалізація такої мети можлива в умовах певної системи [8].

Система фізкультурно-педагогічної діяльності характеризується складом (структурні компоненти), структурою: внутрішніми відносинами (між складовими компонентами) і зовнішніми відносинами (з іншими системами). Склад фізкультурно-педагогічної діяльності слід визначати, виходячи з положень загальної теорії діяльності. Згідно цих положень, у її складі, в якості компонентів, можна виділити суб'єкт, об'єкт, засоби, процес, результат, середовище, умови реалізації. Суб'єктом діяльності є той, хто приймає рішення, ставить мету, здійснює вибір засобів, методів, форм організації по відношенню до об'єкта з метою його перетворення. Суб'єктами фізкультурно-педагогічної діяльності можуть бути індивід, група людей (колектив), держава (в особі різних соціальних інститутів). Індивід – це вчитель

фізичної культури, вчитель-предметник, класний керівник, батьки. Група людей – це педагогічний колектив, сім'я, спортивний колектив, тощо.

По відношенню до фізкультурно-педагогічної діяльності, об'єкти необхідно розглядати на кількох рівнях (згідно їх конкретизації). На першому рівні в якості об'єкта діяльності вчителя-предметника можуть бути знання, фізичні здібності, фізкультурні потреби, фізичний розвиток. На другому рівні – конкретні характеристики кожного з перелічених об'єктів. Наприклад, в якості об'єкта фізкультурно-педагогічної діяльності можуть бути тільки способи рухової діяльності (техніка рухів). Це один із можливих компонентів рухових здібностей. Якщо виділити, в межах даного прикладу, який-небудь один спосіб рухової діяльності (наприклад, техніку бігу), то можна уявити об'єкти наступного рівня.

До умов реалізації фізкультурно-педагогічної діяльності слід віднести міру участі компонентів інших систем – освітніх, управлінських, економічних, екологічних. Освітня система передбачає змістове та процесуальне забезпечення діяльності; управлінська система – наявність соціальних механізмів регуляції повноти, своєчасності і якості діяльності; економічний – матеріально-технічне забезпечення; екологічний – насамперед здоров'язбережувальний супровід освітнього процесу.

Під змістом фізкультурно-педагогічної діяльності ми розуміємо певним чином організовані дії (інтелектуальні, організаційні, операційні) для реалізації загальних і приватних завдань:

- активізацію по відношенню до фізичної культури всіх учасників освітнього процесу: себе, учнів, їх батьків, інших вчителів;
- надання консультативної допомоги учасникам освітнього процесу;
- створення умов фізкультурної діяльності;
- моніторинг змін у готовності до фізкультурної діяльності учасників освітнього процесу: потреб, мотивації, інтересу, фізичного стану, тощо;
- коригування громадської думки (педагогів, учнів, батьків) за допомогою просвітницької роботи та формування комунікативних відносин у процесі занять фізичною культурою.

Зазначений склад дій, як стверджують дослідники даної проблеми, є необхідним змістом фізкультурно-педагогічної діяльності будь-якого вчителя-предметника і не вимагає рівня кваліфікації дипломованого фахівця у сфері фізичної культури.

Результати дослідження. У межах зазначеної проблеми, нами проведено дослідження, мета якого – визначення показників готовності до фізкультурно-педагогічної діяльності вчителів нефізкультурних спеціальностей. У дослідженні був застосований метод анкетування, в якому взяли участь 60 вчителів загальноосвітніх шкіл.

Своє ставлення до фізичної культури 46 % вчителів-предметників оцінюють як активно позитивне, 38 % – як пасивно позитивне і 16 % – як індивідуальне. Навчальну дисципліну «Фізична культура», як і всі інші, 70 % опитаних визначають в якості необхідної, 12 % вчителів – як одну з найважливіших, 18 % вважають другорядною.

При відповіді на питання про ступінь особистої участі у формуванні фізичної культури учнів 41 % вчителів вважають, що це не їхнє завдання, але брати участь в цьому процесі вони повинні; 29 % вважають, що повинні брати участь тільки іноді, а 20 % вважають, що це не їхнє завдання. Тільки 10 % вчителів вважають, що завдання формування фізичної культури учнів є для них пріоритетним.

З урахуванням важливості активно позитивного відношення до фізичної культури вчителів-предметників, зазначені результати слід розцінювати як негативні у реалізації одного із пріоритетів (забезпечення здоров'я учнів засобами фізичної культури) державної освітньої політики в системі закладів загальної освіти. Оцінюючи рівень своєї інформаційної готовності до фізкультурно-педагогічної діяльності 22 % вчителів вважають його недостатнім, 36 % – неповністю достатнім, а 30 % оцінюють його «більшою мірою достатнім». Тільки 12 % респондентів визначають свій рівень теоретичної готовності до фізкультурно-педагогічної діяльності як цілком достатній.

Вирішальними чинниками, що визначають недостатній рівень теоретичної готовності до фізкультурно-педагогічної діяльності, є неефективність змістового та організаційного забезпечення теоретичної підготовки в системі фізичного виховання студентів нефізкультурних спеціальностей закладів вищої педагогічної освіти. Про це свідчать відповіді вчителів на питання про ступінь теоретичних знань у сфері фізичної культури, одержаних в процесі навчання у закладах вищої педагогічної освіти. Лише 17 % вважають, що отриманих знань цілком достатньо; 36 % вважають, що їх в основному достатньо, а 47 % – що недостатньо. Отже, половина опитаних говорить про недостатність теоретичної підготовки для забезпечення фізкультурно-педагогічної діяльності.

Аналіз відповідей на питання, що стосуються заходів самостійності у вирішенні завдань формування здорового способу життя (ЗСЖ) учнів, дозволяє відзначити наступне. Повністю самостійні у вирішенні питань ЗСЖ 25 %. Частина вчителів вирішують ці питання або з допомогою консультативної допомоги фахівців (30 %), або за допомогою додаткової самостійної роботи (43 %).

Результати досліджень дозволяють оцінити якість (зміст, процес і результати) викладання фізичного виховання у закладах вищої педагогічної освіти як неоптимальний. Ми вважаємо, що одне із основних завдань підвищення ефективності фізичного виховання у закладах вищої педагогічної освіти, полягає в оптимізації забезпечення змістового теоретичного розділу фізичного виховання студентів нефізкультурних спеціальностей, а також активне впровадження позанавчальних форм фізичної культури: туристичних походів, самостійних занять, організованого дозвілля, участі студентів у науково-практичних конференціях оздоровчо-фізкультурної тематики, тощо.

Висновки. Розвиток фізкультурної діяльності суспільства у цілому і кожного індивіда окремо – об'єктивно необхідний соціальний процес. Його реалізація неможлива без участі всіх суб'єктів педагогічного процесу, і в першу чергу, вчителя-предметника. Для того щоб проявити себе в цій якості, педагог повинен досягти певної готовності, тобто володіти базовими компетенціями і активізуючою мотивацією до фізкультурно-педагогічної діяльності.

Головне в розумінні соціальної ролі фізкультурно-педагогічної діяльності полягає в тому, що вона є не стільки засобом забезпечення фізичних кондицій і розваг людини, скільки засобом виховання, оздоровлення і соціального розвитку. У цьому важливому соціальному контексті фізкультурно-педагогічна діяльність є інваріантною складовою в системі професійно-педагогічної і соціально-педагогічної діяльності вчителя предметника.

Міра участі вчителя-предметника в процесі фізкультурно-педагогічної визначає культурологічну доцільність його педагогічної діяльності. Рівень фізичної культури педагогів нефізкультурних спеціальностей і їх діяльність із формування фізичної культури учнів слід розглядати як соціальну основу у визначенні змісту професійно-педагогічної освіти. У результаті аналізу наукових досліджень, з'ясовано, що діяльність вчителя-предметника у сфері фізичної культури, дуже обмежена і малоефективна. Головна причина цього – несформованість фундаментальних підстав для діяльності – мотивації і системи необхідних фізкультурно-педагогічних знань.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у напрямку визначення суб'єктивної оцінки студентів закладів вищої педагогічної освіти щодо функціонування системи підготовки майбутніх вчителів-предметників до фізкультурно-оздоровчої роботи в школі.

References

1. Ковальчук Г. П., Присакар В. В. Педагогіка фізичної культури: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. 424 с.
Kovalchuk, H. P. & Prysakar, V. V. Pedagogika fizychnoi kultury: navchalnyi posibnyk [Physical culture pedagogy: a textbook]. Kamianets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleiko D. H., 2012. 424 s.
2. Кузнецов В. А. Физкультурно-педагогическая деятельность учителя-предметника как социально необходимое направление профессиональной деятельности. *Теория и практика физической культуры*. 2007. № 11. С. 28–30.
Kuznetsov, V. A. Fizkulturno-pedagogicheskaya deyatel'nost uchitelya-predmetnika kak sotsialno neobkhodimoie napravlenie professionalnoi deiatel'nosti [Physical culture and pedagogical activity of the subject teacher as a socially necessary area of professional activity]. *Teoriya i praktika fizicheskoy kultury – Theory and practice of physical education*. 2007. Issue 11. 28–30.
3. Маринчук В. В. Навчання самостійної фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів педагогічних спеціальностей в умовах природного середовища у процесі фізичного виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2016. Серія 1.
Marynchuk, V. V. Navchannia samostiinoi fizkulturno-ozdorovchoi diialnosti studentiv pedahohichnykh spetsialnostei v umovakh pryrodnoho seredovyshcha u protsesi fizychnoho vykhovannia [Training of independent fitness and health activity of students of pedagogical specialties in the conditions of natural environment in the process of physical education]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Dragomanova – Scientific journal of M. P. Dragomanov National Pedagogical University*. 2016. Series 1.
4. Огнистий А. В. Фізичне виховання майбутніх вчителів-предметників в умовах глобалізації педагогічної науки. *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка*, 2012. С. 220–223.
Ohnystyi, A. V. Fizychnе vykhovannia maibutnykh vchyteliv-predmetnykiv v umovakh hlobalizatsii pedahohichnoi nauky [Physical education of future subject teachers in the context of globalization of the pedagogical science]. *Problemy ta perspektyvy nauk v umovakh hlobalizatsii: materialy VIII Vseukrainskoi naukovoi konferentsii – Problems and prospects of sciences in the conditions of globalization: Proceedings of the VIIth All-Ukrainian Scientific Conference. Ternopil, Ukraine: TNPU im. V. Hnatiuka*, 2012. 220–223.
5. Остапова О., Левків В. Ставлення студентів педагогічних спеціальностей до різних видів фізкультурно-спортивної діяльності. *Спортивна наука України*. 2016. № 5 (75). С. 40–45. URL: <http://sportscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/452/433>
Ostapova, O. & Levkiv, V. Stavlennia studentiv pedahohichnykh spetsialnostei do riznykh vydiv fizkulturno-sportyvnoi diialnosti [Attitudes of students of pedagogical specialties to different types of physical culture and sports activity]. *Sportyva nauka Ukrainy – Sports Science of Ukraine*. 2016. Issue 5 (75). 40–45. URL: <http://sportscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/452/433>
6. Павленко І. О. Формування валеологічного мислення майбутніх учителів природничих спеціальностей у процесі професійної підготовки: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Переяслав-Хмельницький, 2015. 258 с.
Pavlenko, I. O. Formuvannia valeolohichnoho myslennia maibutnykh uchyteliv pryrodnychkh spetsialnostei u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of valeological thinking of future science teachers in the process of professional training]: *Extended abstract of candidate's thesis: 13.00.04 / Pereiaslav-Khmelnyskyi, Ukraine*, 2015. 258 s.

7. Куц О., Драчук А. Соціально-психологічний портрет студентів за роки становлення України як самостійної держави. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*: зб. наук. пр. 2004. Вип. 5. С. 14–18. Kuts, O. & Drachuk, A. Sotsialno-psykholohichniy portret studentiv za roky stanovlennia Ukrainy yak samostiinoi derzhavy [Socio-psychological portrait of students during the years of formation of Ukraine as an independent state]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii: zb. nauk. pr. – Physical education, sports and health of the nation: collection of scientific works*. 2004. Issue 5. 14–18.
8. Романова В. І., Леонова В. А. Вплив рухової активності на показники морфофункціонального стану студенток молодших курсів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*: зб. наук, праць Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2008. Том 2. С. 219–221. Romanova, V. I. & Leonova, V. A. Vplyv rukhovoï aktyvnosti na pokaznyky morfofunktsionalnoho stanu studentok molodshykh kursiv [Influence of motor activity on indicators of morphofunctional status of junior students]. *Fizychnе vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi: zb. nauk, prats Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Physical Education, Sports and Health Culture in Modern Society: Coll. Scientific works of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2008. Vol. 2. S. 219–221.

Pavlenko I.

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-1668-9119>

PhD in Pedagogical Sciences

Senior Lecturer of the

department of Sport Disciplines and Physical Education

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

(Sumy, Ukraine) E-mail: byyf1202@ukr.net

PHYSICAL CULTURE AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF THE SUBJECT TEACHER AS A SOCIALLY NECESSARY DIRECTION OF PROFESSIONAL ACTIVITY

The article analyzes physical culture and pedagogical activity of the subject teacher in the context of the socially necessary direction of the teacher's professional activity.

Article's purpose: to substantiate the social importance of physical culture and pedagogical activity within functional capabilities of subject teachers in order to increase the efficiency of solving the problems of formation of physical culture of the individual by optimizing physical education of the participants of the educational process.

Methodology. The methodological basis of the article is constituted by the provisions of the general theory of activity as the basis for the study of the problem of socially necessary direction of physical culture and pedagogical activity of the subject teacher.

Tasks, structure, improvement of methods and organizational forms of learning, the impact of the educational process on the personality are based on the didactics, and revealed by the peculiarities of physical education.

Of particular importance in the context of the study are provisions of the systems approach that determine the processes of interaction and interconnection between elements of the system of physical culture and pedagogical activity.

Scientific novelty. For the first time a system of physical culture and pedagogical activity of the subject teacher is described, which is characterized by the composition of the following structural components: subject, object, means, process, result, environment, conditions of realization.

The conditions for successful realization of physical culture and pedagogical activity are highlighted – measure of participation of components of other systems (external relations): educational, managerial, economic, ecological.

Conclusions. The activity of the subject teacher on the formation of the physical culture of students should be considered as a social basis in determining the content of professional-pedagogical education. The main factor in the social role of physical culture and pedagogical activity is that it is not so much a means of ensuring the physical condition and entertainment of a person, but it is a means of his education, rehabilitation and social development. In this important social context physical culture and pedagogical activity is an invariant component in the system of professional-pedagogical and social-pedagogical activity of the subject teacher.

Key words: subject teacher, professional-pedagogical education, physical culture, physical culture and pedagogical activity.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2019 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент О. І. Міхеєнко